

АНАЛИЗА НА СОСТОЈБАТА СО ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД

АНАЛИЗА НА СОСТОЈБАТА СО ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД

Издавач

АГОРА Центар за промовирање на граѓански вредности ©2025

Контакт

ул. Аминта Трети бр. 16-1/7, 1000 Скопје, Северна Македонија
моб: +389 70 340 773, тел: +389 2 3 119 106,
е-пошта: contact@agora.org.mk

Автори

Ана Панева и Кристијан Панев (ЗП Легал Тинк),
Борис Шарковски, Невенка Лонгурова, Кристина Хаџи-Василева

Уредник

Кристина Хаџи-Василева

Лектор

Љубинка Ајтовска

Дизајн и подготовка

КОНТУРА

Ул. „Митрополит Теодосиј Гологанов“ 132, 1000 Скопје, Р. Северна Македонија

Електронско издание

<https://agora.org.mk/wp-content/uploads/2025/12/Analiza-tekstilen-final.pdf>

Место на издавање

Скопје 2025

„Овој проект е кофинансиран од Европската Унија. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на авторот и на никаков начин не ги одразува ставовите на Европската Унија.“

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

[628.4.034:677]:005.52(497.7)

АНАЛИЗА на состојбата со текстилниот отпад [Електронски извор] / [автори Ана Панева ... и др.]. - Скопје : Агора, 2025

Начин на пристапување (URL):

<https://agora.org.mk/wp-content/uploads/2025/12/Analiza-tekstilen-final.pdf>.

- Текст во PDF формат, содржи 42 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 29.12.2025. - Други автори: Кристијан Панев, Борис Шарковски, Невенка Лонгурова, Кристина Хаџи-Василева

ISBN 978-608-66312-3-9

1. Панева, Ана [автор] 2. Панев, Кристијан [автор] 3. Шарковски, Борис [автор] 4. Лонгурова, Невенка [автор] 5. Хаџи-Василева, Кристина [автор]

а) Текстилен отпад -- Управување -- Проекти -- Анализи -- Македонија

COBISS.MK-ID 67831557

СОДРЖИНА

ПОИМНИК	4
1. ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	5
2. ЗА ПРОЕКТОТ	7
3. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	8
4. ЕВРОПСКИ И НАЦИОНАЛНИ ТРЕНДОВИ ВО УПРАВУВАЊЕТО СО ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД	9
5. ПРАВНА РЕГУЛАТИВА ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	11
5.1. ЗАКОН ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА	12
5.2. ЗАКОН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД	13
5.3. ЗАКОН ЗА ЛОКАЛНА САМОУПРАВА	14
5.4. ЗАКОН ЗА ПРОШИРЕНА ОДГОВОРНОСТ НА ПРОИЗВОДИТЕЛОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ПОСЕБНИТЕ ТЕКОВИ НА ОТПАД	14
5.5. ЗАКОН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ДОПОЛНИТЕЛНИ ТЕКОВИ НА ОТПАД	15
5.6. НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД 2020 – 2030.	17
5.7. ПОДЗАКОНСКИ АКТИ ПОВРЗАНИ СО ЗАКОНИТЕ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД	17
6. РАМКА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ	19
7. КЛУЧНИ НАОДИ ОД АНАЛИЗАТА	22
7.1. НАОДИ ОД АНАЛИЗАТА ПО КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ.	24
7.1.1. ОПШТИНИ И ЈАВНИ КОМУНАЛНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА	24
7.1.2. МИНИСТЕРСТВА И ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР	28
7.1.3. ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ	29
7.1.4. ТЕКСТИЛНИ КОМПАНИИ	30
8.1. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ	33
8. ПРЕПОРАКИ ПО ЧИНТЕЛИ	33
8.2. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ЈАВНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	34
8.3. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ОПШТИНИТЕ	35
8.4. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА МЕЃУНАРОДНАТА ЗАЕДНИЦА И ЗА ДОНАТОРИТЕ	36
8.5. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА КОМПАНИИТЕ И ЗА ИНДУСТРИЈАТА	37
8.6. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНИТЕ	38
8.7. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	39
9. ДОБРИ ПРИМЕРИ И ПРАКТИКИ ШТО БИ ГО НАМАЛИЛЕ ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД	41

ПОИМНИК

ГИС – Географски информациски систем

ЈКП – јавно комунално претпријатие

ЕЛС – единица на локалната самоуправа

ЕУ – Европска Унија

ПОП – проширена одговорност на производителот

ГО – граѓанска организација

МЖСПП – Министерство за животна средина и просторно планирање

ЗЛС – Закон за локална самоуправа

ЗУПТО – Закон за управување со посебни текови на отпад

УНДП – Програма за развој на Обединети Нации

1. ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Транзицијата кон зелена економија е клучна за подобрување на условите за живеење, за економскиот раст на државата и за исполнување на целта на ЕУ за климатска неутралност до 2050 година. Зелената економија придонесува кон ублажување на климатските промени и зачувување на здрави екосистеми, преку намалување, повторна употреба и рециклирање на отпадот.

Текстилната индустрија во Северна Македонија е една од водечките економски гранки, со околу 30.000¹ вработени и повеќе од 500 милиони евра годишен извоз. Таа има значајно влијание врз животната средина, со годишно создавање на околу 35.000² тони текстилен отпад. Официјално, евидентирани се само околу 6.500 тони, односно оној дел што се селектира и посебно се бележи. Од ова, приближно 2.800 тони отпад потекнуваат од индустријата, а околу 3.700 тони од домаќинствата (износени алишта). Соодносот помеѓу индустрискиот и секундарниот текстилен однос и кај проценката од 35.000 тони годишно е приближно ист, околу 43 % од индустријата и 57 % од домаќинствата. Отпадот од домаќинствата, покрај тоа што учествува со поголем процент, претставува сериозен еколошки проблем, но воедно е потенцијал за искористување како евтина сировина за производство на нови материјали со додадена вредност.

Законот за управување со посебни текови на отпад³ воведува систем за собирање и повторна употреба на текстилниот отпад, со јасни обврски за производителите, трговците и институциите. Неговата цел е да се намали негативното влијание на текстилниот отпад врз животната средина и да се стимулира развој на пазар за рециклирање и повторна употреба. Законот за проширена одговорност на производителот⁴, исто така дава јасни насоки кој е одговорен за собирање и третирање на текстилниот отпад. Сепак, во Македонија селекцијата на отпад сè уште е во зародиш. Во најголем број општини, одделно се собираат стакло, пластика и хартија, најчесто преку соработка со приватни иницијативи. Јавните претпријатија вложуваат ограничени напори за подигање на јавната свест кај домаќинствата, но најчесто целиот отпад завршува на истата депонија, без да се оддели. Оставено е граѓаните ако сакаат да селектираат да го однесат во поставените садови за собирање отпад поставени од приватни претпријатија/иницијативи. Се очекува со изградбата на регионални депонии да започне посистематска селекција и рециклирање на отпадот.

Во светски рамки, традиционалната економија – „земи, направи, употреби, фрли и загади“ се заменува со регенеративниот модел на циркуларна економија. Овој модел овозможува отпадот во секоја фаза од животниот циклус на производите да се намали, повторно да се употреби или да се рециклира, со што се обезбедува одржлив развој и подобар квалитет на живот.

¹ Информација од Текстилниот кластер: <https://macedoniantextiles.mk/index.php/about-textile-industry/about-macedonian-textile-industry>

² Ibid.

³ Законот за управување со посебни текови на отпад, Сл. весник на РСМ, бр. 216 /2021, стапува на сила од 1.1.2023

⁴ Закон за проширена одговорност на производителот за управување со посебните текови на отпад, Сл. весник на РСМ, бр. 215/2021

Оваа анализа покажува дека системот за управување со текстилниот отпад во Република Северна Македонија сè уште се наоѓа во почетна и фрагментирана фаза на развој. Иако во последните години се воспоставени важни законски инструменти, особено Законот за управување со отпад, Законот за дополнителни текови на отпад, Законот за проширена одговорност на производителите и подзаконските акти кои го опфаќаат текстилот, нивната имплементација е ограничена поради недоволна институционална координација, слаби инспекциски капацитети и недостиг на инфраструктура за селекција и рециклирање. Само мал број општини имаат воспоставено соработка со колективни постапувачи, а одделното собирање на текстилниот отпад е присутно во многу мал дел од локалните самоуправи. Во пракса, најголемиот дел од текстилниот отпад завршува на депонии заедно со комуналниот отпад, без можност за повторна употреба или преработка.

Сумирано, наодите укажуваат дека државата има воспоставена правна рамка, но ѝ недостасува функционален систем, координирана имплементација и долгорочна стратегија што ќе овозможи текстилниот отпад да се претвори од проблем во ресурс. Дополнително, анализата укажува на низа структурни и општествени предизвици кои го отежнуваат развојот на циркуларната економија во текстилниот сектор. Недостигаат стимулации за компаниите и општините, јавните претпријатија се соочуваат со ограничени финансиски и технички капацитети, а јавната свест за селекција и рециклирање е на ниско ниво. Граѓанските организации и донаторите се покажуваат како главни носители на иновативни и едукативни иницијативи, но нивното дејствување е најчесто проектно и недоволно системски поддржано. Исто така, родовата перспектива целосно изостанува од политиките и практиките за управување со отпад, иако жените се значително застапени во текстилната индустрија и потенцијално би можеле да бидат клучен фактор во развојот на циркуларната економија.

2. ЗА ПРОЕКТОТ

Оваа студија е изработена во рамки на проектот „Екодијалог кон ЕУ – поттикнување на еколошки промени преку застапување за политики“, финансиран од Европската Унија преку инструментот за демократија и човекови права (EIDHR). Проектот се заснова на консултации со граѓански организации, локални власти и бизниси, вклучувајќи ги сите засегнати страни во процесот на креирање и спроведување политики.

Главната цел на проектот е да се поттикне преминот кон зелена и одржлива економија во Република Северна Македонија, усогласена со Европскиот зелен договор, преку заеднички напори на граѓанското општество, деловниот сектор, локалната самоуправа и граѓаните.

Специфични цели на проектот се:

- Промоција на меѓусекторски дијалог и соработка за циркуларна економија и за управување со отпад;
- Зајакнување на граѓанското општество за застапување за политики;
- Подобрување на учеството на засегнатите страни во креирањето и во имплементацијата на еколошки политики.

Очекувани резултати:

- Зајакнато учество на засегнатите страни во обликувањето на еколошките политики и практики на циркуларната економија;
- Зголемено влијание на граѓанското општество во промоцијата и во заштитата на човековите права и процесот на пристапување кон ЕУ;
- Подобрен квалитет на живот, поттикнат зелен раст и поефикасно користење на ресурсите преку одржливи модели на производство и на потрошувачка;
- Намалено количество отпад, пониско загадување и зголемена отпорност на климатските промени.

3. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Целта на истражувањето е да се процени подготвеноста на Северна Македонија за транзиција кон зелена економија преку анализа на состојбата со текстилниот отпад, да се идентификуваат главните предизвици, добрите практики и можности за рециклирање и повторна употреба, како и да се понудат препораки за унапредување на политиките и практиките за управување со отпад, со особен фокус на обврските од Законот за управување со посебни текови на отпад и Законот за проширена одговорност на производителите. Оваа студија посебно се однесува на сите чинители во синџирот на текстилниот отпад и дава конкретни препораки за секој од нив.

Во истражувањето се користеше комбиниран методолошки пристап кој опфаќаше квалитативни и квантитативни методи, со фокус на:

- анализа на законодавството;
- анализа на јавни политики;
- полуструктурирани интервјуа;
- прашалници за различни субјекти (општини, ЈП, бизниси, ГО);
- фокус-групи со релевантни вклучени страни;
- теренско истражување и прибирање податоци од секундарни извори.

Истражувањето опфати:

- преглед на законската и на подзаконската регулатива (национална и ЕУ-усогласеност);
- анализа на стратешки документи, национални планови и на достапни извештаи и податоци од релевантни институции (МЖСПП, општини, комунални претпријатија);
- проценка на количини на текстилен и на друг отпад согласно податоците добиени од 47 јавни претпријатија што управуваат со отпад и 53 ЕЛС, преку барања за пристап до информации од јавен карактер и за систематско прибирање на податоци за волумен на создаден текстилен отпад по региони – регионално мапирање на жаришта со најголем отпад и анализа на трендови;
- мапирање на регионални обрасци на генерирање отпад;
- две (2) интервјуа со претставници на МЖСПП и на Инспекторатот за животна средина;
- десет (10) интервјуа со претставници од локалната самоуправа, 10 јавни претпријатија, 10 граѓански организации и со 10 компании од текстилната индустрија;
- две (2) фокус-групи со 20 работници во текстилниот сектор (со посебен фокус на жените);
- документирање на најдобри бизнис-практики за управување со отпад, рециклирање и повторна употреба;
- идентификување на правни празнини и административни бариери, особено во делот на новите обврски за ЕЛС и бизнис-секторот;
- родова анализа на улогата и на влијанието на текстилниот отпад врз жените и нивната улога во можностите за реинтеграција преку зелени работни места;
- идентификација на родови бариери и можности за економско зајакнување преку циркуларна економија.

4.

ЕВРОПСКИ И НАЦИОНАЛНИ ТРЕНДОВИ ВО УПРАВУВАЊЕТО СО ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД

Управувањето со текстилниот отпад претставува сè поважен сегмент од европските и националните политики за одржлив развој и циркуларна економија. Според најновите податоци на Европската агенција за животна средина и Европската комисија (2022/2023), во Европската Унија годишно се генерираат околу 7,5 милиони тони текстилен отпад, што изнесува приближно 15 килограми по жител. Системите за собирање и третман на отпадот варираат меѓу земјите членки, но речиси сите држави имаат воспоставени механизми како дел од националните програми за управување со отпадот. Од вкупната количина, околу 38 % од текстилот се реупотребува, главно преку донации и продавници за носена облека, а 22 % се рециклира, најчесто во материјали со пониска вредност. Вистинското „vlakнесто рециклирање“ (fiber-to-fiber), кое овозможува стара облека да се претвори во нов текстилен производ, и натаму е во зачеток и сочинува помалку од 1 % од вкупниот отпад. Остатокот, односно околу 40 %, сè уште завршува на депонии или се согорува, што укажува дека дури и во ЕУ, која има развиена инфраструктура и регулаторна рамка, циркуларноста во текстилниот сектор е далеку од целосно постигната.

Во насока на надминување на овие ограничувања, Европската Унија ја усвои Стратегијата за одржлив и циркуларен текстилен сектор, како дел од Европскиот зелен договор. Според новите регулативи, од 2025 година сите земји членки ќе мора да воведат одделно собирање на текстилниот отпад, слично на постојните системи за хартија, пластика и стакло. До 2030 година, целта е сите текстилни производи на европскиот пазар да бидат трајни, поправливи и рециклирачки, со намалување на извозот на отпад во трети земји и зголемување на капацитетите за рециклирање во рамките на Унијата. Овие мерки го поставуваат текстилниот сектор во сржта на циркуларната економија,

Управување со текстилен отпад во ЕУ

претворајќи го отпадот во ресурс и создавајќи нови можности за одржлив раст, зелени работни места и технолошки иновации.

Во споредба со европскиот контекст, Република Северна Македонија сè уште се наоѓа во почетна фаза на воспоставување систем за управување со текстилниот отпад и развој на циркуларната економија. Иако постојат позитивни иницијативи – како проектите на Фондацијата за развој на локалната заедница (ФРЛЗ), активностите на неколку модни дизајнери и мал број социјални претпријатија кои овозможуваат повторна употреба на облека, нивното влијание засега е ограничено и нема системски карактер. Реупотребата на текстилот се проценува на помалку од 5 %, додека рециклирањето е практично занемарливо, што покажува дека најголемиот дел од текстилниот отпад завршува како неселектиран комунален отпад на депонии.

Во последните години, сепак, се забележуваат важни чекори кон воспоставување институционални и правни механизми за управување со текстилниот отпад. Законите за управување со отпад и за проширена одговорност на производителите, како и подзаконските акти за посебни текови на отпад (2023 – 2024) претставуваат прв обид за структурирано регулирање на текстилниот отпад, со воведување обврска за производителите и за увозниците да учествуваат во системи за собирање и рециклирање според принципот на проширена одговорност на производителот (ПОП). Ова создава предуслови за градење национален систем што ќе ги поврзе општините, јавните претпријатија, компаниите и граѓаните во единствен синџир на одговорност.

Покрај законодавната рамка, значајна улога имаат и граѓанските организации и меѓународните донатори, кои преку едукативни кампањи, пилот-проекти и грантови придонесуваат за промоција на циркуларните модели и за подигање на јавната свест. Проектите поддржани од UNDP, Фондацијата Фридрих Еберт, како и повеќе локални иницијативи, овозможуваат тестирање на модели за одделно собирање и повторна употреба на текстилен отпад, со што се воспоставуваат почетни практики на социјално претприемништво и на зелени иновации.

Сепак, развојот на циркуларната економија во Македонија се соочува со низа системски пречки: ограничена инфраструктура за селекција и рециклирање, недостиг на финансиски и човечки капацитети во јавните претпријатија, слаба институционална координација и недоволна свест кај граѓаните. За разлика од ЕУ, каде што постојат воспоставени мрежи за собирање и за третман, во Македонија недостигаат регионални центри за селекција и рециклирање на текстилот, како и јасни економски стимули за компаниите и за општините да инвестираат во одржливи решенија.

Оттука, анализата покажува дека Северна Македонија е на почетокот на процесот на транзиција кон циркуларна економија во текстилниот сектор, но поседува значителен потенцијал. Со целосна имплементација на законската рамка, инвестирање во инфраструктура, едукација и иновации, како и со вклучување на сите чинители – државата, општините, јавните претпријатија, компаниите, граѓанските организации и граѓаните – можно е во следната деценија да се воспостави одржлив и функционален систем кој ќе ги следи европските стандарди и ќе овозможи економски, еколошки и социјални придобивки за државата и за општеството во целина.

5.

ПРАВНА РЕГУЛАТИВА ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Регулативата за управување со отпад во Република Северна Македонија носи повеќе клучни придобивки кои претставуваат основа за транзиција кон зелена економија и усогласување со европските стандарди. Најнапред, таа обезбедува намалување на отпадот преку негово одделно собирање и воведување на јасна законска рамка за селекција, собирање, реупотреба и рециклирање. Ова е особено значајно бидејќи за прв пат во државата се воспоставува законска обврска за одделно собирање текстилен отпад, што отвора можности за повторна употреба, донирање и за рециклирање. Со оваа регулатива се воведува и принципот на проширена одговорност на производителите (ПОП – EPR), кој ја пренесува обврската за управување со отпадот на оние што го пласираат производот на пазарот. Производителите можат да формираат колективни постапувачи за посебни текови на отпад, со што се создава организиран систем кој овозможува поефикасна контрола и транспарентност. Дополнително, во рамките на Стопанската комора е формирана Асоцијација за посебни текови на отпад, која функционира како платформа за координација и поддршка на фирмите, олеснувајќи го нивното усогласување со новите правила.

Предностите се гледаат и во поширокиот контекст: поттикнување на реупотребата и на рециклирањето, создавање услови за циркуларни економски модели и подобра подготовка на земјата за интеграција во европските стандарди преку усогласување со директивите за отпад и за циркуларна економија. Но, покрај придобивките, постојат и сериозни предизвици за успешна примена. Недоволната инфраструктура и нецелосната национална покриеност го ограничуваат капацитетот за ефективно собирање и за третман на отпадот. Дополнително, рециклажните капацитети во земјата се лимитирани, што ја намалува можноста за целосно искористување на отпадот како ресурс. Финансиските оптоварувања за компаниите, особено за помалите, и недоволната свест кај индустријата претставуваат уште еден слој пречки. Конечно, за да се зајакне имплементацијата, неопходни се појасни подзаконски акти, како и систематска едукација на сите учесници.

На национално ниво, општата политика за управување со отпад е поставена преку неколку клучни закони и плански документи. Основниот рамковен документ е **Законот за животна средина**⁵, кој го регулира системот за заштита и за управување со природните ресурси, како и принципите на одржлив развој. **Законот за управување со отпад**⁶ воспоставува основа за современ систем на управување со комунален, индустриски и со опасен отпад, како и за приближување кон европското законодавство. Истата година беше усвоен и **Законот за управување со дополнителни текови на отпад** кој уредува обврски и цели поврзани со отпад од текстил, гуми, масла и возила. Донесен е и Закон за проширена одговорност на производителот за управување со посебните текови на отпад со кои одговорноста за текстилниот отпад се става кај оној што го пушта текстилот во промет.

⁵ Закон за животна средина, Сл. весник на РМ, бр. 53/05, 81/05, 24/07, 159/08, 83/09, 48/10, 124/10, 51/11, 123/12

⁶ Закон за управување со отпад, Сл. весник на РСМ, бр. 216/2021

Покрај нив, релевантни за областа се и:

- **Законот за локална самоуправа**⁷, кој ги дефинира надлежностите на општините во областа на заштита на животната средина и управувањето со отпад,
- **Законот за јавни претпријатија**⁸, кој е важен за функционирањето на комуналните претпријатија што вршат услуги за собирање и за депонирање отпад,
- **Стратегијата за управување со отпад 2020 – 2030**, која ги поставува националните цели и насоки за унапредување на системот во согласност со ЕУ-директивите,
- **Националните еколошки акциски планови (НЕАП 2020 – 2030)**, кои обезбедуваат програмска рамка за управување со природните ресурси и со намалување на загадувањето;
- **Програмата за намалување на отпад и развој на циркуларна економија (2022 – 2028)**, со која се поттикнуваат активности за селекција, повторна употреба и рециклирање на отпадните материјали, вклучително и на текстилниот отпад.

Овие закони и стратески документи претставуваат основа за развој на интегриран систем на управување со отпад во Северна Македонија, кој постепено треба да премине од линеарен кон циркуларен модел, во согласност со Европскиот зелен договор и целите за климатска неутралност до 2050 година.

5.1. ЗАКОН ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Законот за животна средина претставува рамковен правен акт што ги поставува темелите на системот за заштита на животната средина во Македонија. Тој го уредува правото на граѓаните на здрава и безбедна животна средина и ги дефинира обврските на државата, локалната самоуправа и на сите субјекти во општеството, во насока на заштита, унапредување и рационално користење на природните ресурси. Во овој Закон се вградени современи принципи од европското законодавство и целосно е операционализирана Архуската конвенција, која го гарантира пристапот на јавноста до информации, учеството во процесот на одлучување и правото на пристап до правда во областа на животната средина.

Законот ги третира заштитата на воздухот, водата, почвата, биолошката разновидност, управувањето со отпадот и сите хоризонтални прашања поврзани со проценките на влијанието врз животната средина, стратеските оценки и интегрираните дозволи за индустриските капацитети. На тој начин, тој има универзален карактер и се однесува на сите сектори во општеството. Основната логика на Законот е дека заштитата на животната средина е прашање од јавен интерес. Затоа, Владата е должна да обезбеди средства од државниот буџет за оваа цел, а општините, Градот Скопје и општините во неговиот состав мора да планираат средства во своите локални буџети. Во пракса ова претставува клучна слабост, бидејќи честопати средствата се недоволни или се користат за краткорочни мерки наместо за стратески решенија.

Законот предвидува повеќе инструменти за интегрирање на заштитата на животната средина во сите политики и сектори. На национално ниво, тоа се стратегиите и националните акциски планови за животна средина. На локално ниво, општините имаат обврска да подготвуваат локални акциски планови за животна средина (ЛЕАП), кои се донесуваат на шест години и се ажурираат во согласност со новите услови. Со тоа, се овозможува секоја општина да изгради систем што ќе ги одразува нејзините специ-

⁷ Закон за локална самоуправа, Сл. весник на РМ, бр. 5/2002

⁸ Закон за јавни претпријатија, Сл. весник на РМ, бр. 38/96, со измени и дополнувања заклучно со 2025 година

фични потреби, а истовремено ќе остане усогласен со националните и со европските приоритети.

Посебно значаен сегмент на Законот е учеството на јавноста. Архуската конвенција е вградена во законските одредби и обезбедува транспарентност и можност за активно учество на граѓаните во процесите на донесување одлуки. Тоа се однесува и на подготовката на локалните планови и на постапките за проценка на влијанието врз животната средина за конкретни проекти, како и за издавањето интегрирани еколошки дозволи за индустриски постројки. Преку јавни расправи, објавување документи и пристап до информации, граѓаните и граѓанските организации можат директно да влијаат на одлуките што имаат импликации врз нивните околина и здравје.

Во Законот е предвидена и можноста општините да усвојат Локална агенда 21, која претставува долгорочен стратегиски документ за одржлив развој на локално ниво. Со тоа, концептот на одржлив развој, кој подразбира усогласување на економскиот раст, социјалниот напредок и заштитата на животната средина, станува задолжителен дел од локалните политики.

И покрај тоа што Законот за животна средина е добро усогласен со европските регулативи и со меѓународните обврски, неговата примена на терен е често ограничена. Недостатокот на административни и на инспекциски капацитети претставува еден од најголемите проблеми. На централно ниво, инспекциските служби немаат доволно кадар и опрема, а на локално ниво општините често немаат ниту посебни служби ниту соодветни ресурси за следење и за спроведување на мерките. Ова доведува до ситуација законските одредби да бидат само формално исполнети, а реалната состојба во животната средина да се влошува. Дополнително, иако Законот го гарантира правото на јавноста на учество и информираност, во пракса овие процеси често се сведуваат на формално исполнување на обврските без суштинско вклучување на граѓаните. Јавните расправи неретко се организираат без доволна промоција, на начин што ја ограничува реалната можност за учество.

5.2. ЗАКОН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД

Законот за управување со отпад претставува основен инструмент за регулирање на начинот на кој државата, општините, компаниите и граѓаните постапуваат со отпадот. Неговата цел е да обезбеди систем кој ќе го минимизира создавањето отпад и ќе овозможи негово рационално управување, со што ќе се намали штетното влијание врз здравјето на луѓето и животната средина. Законот е усогласен со европските директиви и принципите на циркуларната економија. Тоа значи дека отпадот не се гледа само како товар туку и како ресурс што може да се врати во економијата преку повторна употреба, рециклирање или други форми на заздравување. Овој пристап ја става превенцијата на прво место, потоа подготовката за повторна употреба и рециклирањето, додека депонирањето е крајна и најмалку посакувана опција.

Инспекцискиот надзор, предвиден во Законот, има улога да обезбеди почитување на прописите. Сепак, во пракса тој е ограничен, а инспекциските служби често немаат доволен кадар и средства за ефикасна контрола, особено во делот на нелегалните депонии и несоодветното постапување со отпад од страна на компании и институции.

Силните страни на Законот се тоа што обезбедува усогласеност со европските директиви, воспоставува хиерархија на отпадот и јасно ги дефинира улогите на сите засегнати страни. Дополнително, со него се отвора можност за регионално управување, односно создавање регионални центри и депонии, што овозможува поефикасно користење на ресурсите.

Слабостите, пак, најмногу произлегуваат од ограничената имплементација. Локалните власти често немаат пристап до финансиски средства за модерна инфраструктура. Меѓуинституционалната соработка е слаба, а постои и недоволна вклученост на граѓаните и на приватниот сектор. Недостигот од едукација и свест за селектирање на отпадот придонесува кон тоа најголемиот дел да завршува неселектиран на депонија.

Законот предвидува и постепено затворање на нестандартните депонии и создавање регионални депонии кои ќе овозможат селекција, рециклирање и третман на отпадот, што би донело значајни придобивки: намалување на загадувањето, зголемување на искористувањето на ресурсите, развивање нови работни места во индустријата за отпад и приближување до европските стандарди.

5.3. ЗАКОН ЗА ЛОКАЛНА САМОУПРАВА

Законот за локална самоуправа ја утврдува листата на надлежности на општините, меѓу кои многу значаен сегмент се однесува на заштитата на животната средина и на природата. Членот 22 од Законот за локална самоуправа им дава на општините силни надлежности во областа на управувањето со животната средина и со отпадот. Теоретски, оваа законска рамка е добра и овозможува развој на локални политики кои ќе ги интегрираат принципите на одржлив развој, заштита на здравјето и зајакнување на јавната услуга. Но, практичната примена е сè уште ограничена поради недостиг на финансии, техничка опрема, човечки ресурси и ниска јавна вклученост. Преку овој член, локалната власт добива широки овластувања што ја прават клучен чинител во системот за управување со животната средина. Тука се вклучени области како урбанистичко и рурално планирање, заштита од загадување на воздухот, водите и земјиштето, мерки за контрола на бучавата и зрачењето, како и целокупното управување со комуналните дејности. Така, улогата на општините не е само административна туку и директно извршна, со што тие стануваат најблиската институција до граѓаните во справување со еколошките предизвици.

Според Законот, општините имаат целосна одговорност за оваа област, додека јавните комунални претпријатија се главните изведувачи на услугите и се грижат за собирање, транспорт и депонирање на отпадот. Во некои случаи, општините воспоставуваат јавно-приватни партнерства со локални компании кои вршат селекција и собирање материјали што можат да се рециклираат. Со ова се отвора простор за развој на циркуларната економија, но и за подобрување на ефикасноста во управувањето со ресурси. Сепак, практиката покажува дека повеќето општини сè уште остануваат на основното ниво, собирање и отстранување на отпадот, без доволно акцент на рециклирање, вторна употреба и намалување на отпадот на извор.

5.4. ЗАКОН ЗА ПРОШИРЕНА ОДГОВОРНОСТ НА ПРОИЗВОДИТЕЛОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ПОСЕБНИТЕ ТЕКОВИ НА ОТПАД

Проширената одговорност на производителите (ПОП) е силна алатка за транзиција кон циркуларна економија, особено во сектори како текстилот, каде што постои голем потенцијал за собирање и рециклирање. Но неговата успешна примена зависи од изградба на соодветна инфраструктура, јакнење на инспекцискиот надзор и проактивна соработка меѓу сите засегнати страни.

Законот за проширена одговорност на производителите е еден од клучните механизми за премин кон циркуларна економија и усогласување со ЕУ-директивите за отпад. Тој ја проширува одговорноста на производителите и на увозниците не само за

пласманот на производите туку и за крајот на нивниот животен циклус. На овој начин дел од трошоците за управување со отпадот се пренесуваат од државата и општините кон економските оператори што го генерираат.

Главните цели се: намалување на отпадот, поттикнување на рециклирањето, дизајн на одржливи производи и воведување поефикасни системи за управување со отпад. Ова особено е важно за Северна Македонија, каде што текстилниот сектор и другите индустрии создаваат значителни количини отпад.

Главните начела на Законот се:

- **„Загадувачот плаќа“** – производителите ги покриваат трошоците за собирање, третман и рециклирање на производите;
- **Превенција** – охрабрување на дизајн на производи што траат подолго, се поправливи и полесно се рециклираат;
- **Колективни и индивидуални шеми** – можност производителите да се здружуваат во организации за заедничко управување со отпадот или да воспостават сопствени системи;
- **Транспарентност** – задолжително водење евиденција за количини, собирање и постапување со отпад.

Опфатот на Законот е широк и се однесува на повеќе категории производи со висок потенцијал за создавање отпад. Во оваа група влегуваат амбалажата и амбалажниот отпад, електричната и електронската опрема, батериите и акумулаторите, како и возилата, гумите и маслата. Дополнително, Законот првпат го опфаќа и текстилот, заедно со други производи кои се карактеризираат со значителен отпаден потенцијал. На овој начин, тој создава рамка за пообемно управување со различни текови на отпадот и овозможува постепено воведување циркуларни модели во повеќе сектори.

Воведувањето ПОП носи повеќеслојни придобивки. Од економски аспект, тој стимулира развој на индустрија за рециклирање, отвора можности за нови работни места и обезбедува поефикасно користење на ресурсите. Од еколошка гледна точка, придонесува за намалување на количините отпад што завршуваат на депонии и за значително помало загадување на почвата, водата и воздухот. Дополнително, Законот има и социјална димензија преку подигнување на свеста кај потрошувачите за одговорно користење на производите и за селекција на отпадот.

Сепак, примената на ПОП е проследена со бројни предизвици. Најголем проблем е недоволната инфраструктура за селекција, транспорт и за рециклирање, како и ограничените капацитети на инспекциските органи кои често немаат ресурси за ефективна контрола и за санкционирање. Дополнителен ризик е нерегуларното пријавување на количините од страна на производителите, што ја нарушува транспарентноста и правичноста на системот. Потребна е и посилна координација меѓу општините, државните институции и приватниот сектор, а малите компании често се соочуваат со финансиски тешкотии при исполнување на обврските што произлегуваат од Законот.

5.5. ЗАКОН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ДОПОЛНИТЕЛНИ ТЕКОВИ НА ОТПАД

Законот за управување со дополнителни текови на отпад, кој започна да се применува од 1 јануари 2023 година, претставува важен чекор во надградување на националното законодавство за заштита на животната средина. Овој Закон директно се однесува на отпадниот текстил, гумите, маслата и возилата – категории што досега беа недоволно системски опфатени, а кои имаат значителни еколошки и економски импликации.

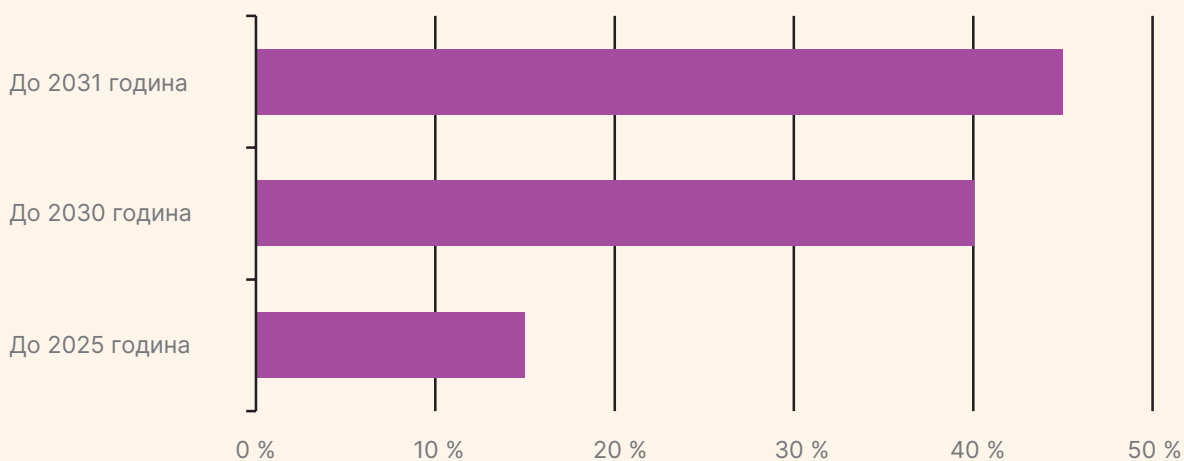
Основната цел на Законот е да се намали негативното влијание на овие производи и отпадот од нив врз животната средина и здравјето на луѓето. Тоа се постигнува преку унапредување на стандардите што треба да ги исполнуваат економските оператори во сите фази од животниот циклус на производите: од производство, преку употреба, до собирање, повторна употреба, преработка, рециклирање и конечно отстранување. Законот поставува и посебни цели што се однесуваат на превенција и управување: спречување на создавање отпад, намалување на неговото количество, ограничување на опасните супстанции во производите, постигнување високо ниво на повторна употреба и рециклирање и воспоставување функционален пазар за овие процеси. Притоа, посебно е значајна одредбата дека сите субјекти треба да имаат еднакви услови и конкурентност на пазарот, со што се избегнуваат препреки што би можеле да ја нарушат трговијата со овие материјали.

За да се спречи дополнително загадување, со Законот се забрануваат неколку практики: горење на отпаден текстил, гуми и масла на неподобни локации, оставање и фрлање отпад во природа или на јавни површини, истурање на отпадни масла во води, канализација или на почва, како и оставање или расклопување отпадни возила надвор од контролирани инсталации.

Многу значаен дел од Законот се обврските за производителите и за трговците. Производителите мора да организираат систем за повратен прием и собирање на отпадниот текстил и на гумите што потекнуваат од нивните производи. Тие можат да го прават тоа самостојно или преку колективни постапувачи. Трговците, пак, имаат обврска да примаат назад отпаден текстил и гуми при продажба на нови производи – според принципот „еден за еден“ – и да обезбедат јасно означени места за нивно собирање, особено ако се работи за продавници со голема површина. За дополнителна мотивација, им е дозволено да применуваат стимулативни мерки, како попусти или промоции за корисниците што враќаат отпадни производи.

Националните цели за собирање се јасно утврдени и постепено растат секоја година. Така, за 2025 година се бара да се соберат најмалку 15 % од отпадниот текстил, 40 % од отпадните гуми, 15 % од маслата и 15 % од возилата. До 2030 година овие цели растат на 40 % за текстилот, 65 % за гумите, 40 % за маслата и 40 % за возилата, додека во 2031 година се предвидува уште поголем пораст – текстилот треба да достигне 45 %, гумите 70 %, маслата 45 % и возилата 45 %.

Национални цели за собирање на отпадниот текстил согласно ЗУПТО

Законот оди уште подалеку и поставува цели за повторна употреба, рециклирање и други форми на преработка. Од 2031 година, речиси целосно се очекува отпадниот текстил и гумите да бидат повторно искористени или преработени (98 %), додека за отпадните масла целта е 70 % да се преработуваат, а 30 % да се користат за согорување.

Финансискиот механизам на Законот е базиран на принципот на проширена одговорност на производителите. Сите субјекти што ги произведуваат или ги пласираат овие производи на пазарот плаќаат надоместок, а средствата се користат за финансирање активности за собирање, селекција, третман и постигнување на националните цели.

Законот предвидува и важна улога за општините и за градоначалниците. Тие се должни да организираат собирни места и центри за отпаден текстил и гуми, и тоа најмалку еден центар за секои 30.000 жители. На тој начин, на граѓаните им се овозможува бесплатно и лесно да ги предаваат отпадните производи. Собраните количини потоа се предаваат на овластени инсталации за преработка, во рамки на системот воспоставен од производителите и колективните постапувачи.

Обврски имаат и граѓаните; тие се должни отпадниот текстил да го собираат и да го чуваат одвоено од комуналниот отпад и да го предаваат на овластени места. Со тоа, граѓаните стануваат активен дел од системот и придонесуваат за намалување на количините што завршуваат на депонии.

Законот претставува сериозна реформа која не само што ги зајакнува еколошките стандарди туку и создава услови за развој на нови пазари, работни места и инвестиции во секторот за управување со отпад. Ако правилно се спроведе, соодветно се финансира и институционално се поддржи, Законот може да донесе вистинска трансформација кон циркуларна економија и поодржлива животна средина во Северна Македонија.

5.6. НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД 2020 – 2030

Врз основа на Законот за управување со отпадот, министерот за животна средина и просторно планирање има донесено Национален план за управување со отпад на Република Северна Македонија 2020 – 2030⁹. Со оглед на тоа што Република Северна Македонија како земја кандидат за влез во ЕУ е потребно да ги примени сите европски стандарди и најдобри практики, како и да се усогласи со ЕУ-законодавството, потребно е и да најде начин како да управува со отпадот кој е важен сегмент од животната средина. Управувањето со отпадот, согласно пропишаните стандарди, не само што ќе придонесе за подобра животна средина туку ќе придонесе и за заштита на здравјето на луѓето и ќе обезбеди имплементација на циркуларната економија во државата. Законот детално го уредува собирањето, транспортот, селектирањето, рециклирањето на отпадот, како и неговиот третман и искористување, со што се овозможува создавање ефикасен регионален систем за управување со отпад, што претставува достигнување и исполнување на барањата согласно ЕУ-законодавството.

⁹ Национален план за управување со отпадот 2020 – 2030 <https://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2020/08/NPUO-2020-2030-final-draft.pdf>

5.7. ПОДЗАКОНСКИ АКТИ ПОВРЗАНИ СО ЗАКОНИТЕ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД

Законите за управување со отпад во Северна Македонија имаат директна примена во мал број случаи и за нивното операционализирање се многу значајни **подзаконските акти** (правилници, одлуки, уредби). Тие ги дефинираат техничките детали, постапките и обврските за сите засегнати страни.

Во пракса, овие подзаконски акти¹⁰ се клучни затоа што ги прецизираат „дневните обврски“ на производителите, трговците, општините и на колективните постапувачи:

- **Правилник за формата и содржината на обрасците за идентификација на отпадот, кој** ги дефинира документите за транспорт, складирање и третман;
- **Правилник за условите за собирање, транспорт, складирање и третман на отпад;**
- **Правилник за каталошки број на отпад,** кој утврдува кодови за видови отпад според европската класификација (EWC – European Waste Catalogue);
- **Правилник за постапка и начин на водење евиденција и известување за отпад,** кој ја регулира обврска на операторите и на општините;
- **Правилник за условите за локација и изградба на депонии** – утврдува критериуми за регионални и локални депонии, усогласени со ЕУ-директивата за депонии;
- **Правилник за услови за складирање на опасен отпад** – ги утврдува посебните стандарди за пакување, обележување и чување;
- **Правилници за управување со отпаден текстил, гуми, масла и возила,** со кои се утврдуваат детални обврски за производители, трговци и оператори;
- **Правилник за проширена одговорност на производителот (EPR систем)** – го дефинира финансирањето и организацијата на колективните постапувачи;
- **Одлуки за национални цели за собирање и рециклирање по години,** кои поставуваат конкретни проценти што треба да се постигнат;
- **Правилник за функционирање на собирни центри за посебни текови на отпад,** кој детално ги регулира стандардите за опремување, бројот на локации и обврските на општините.

¹⁰ Министерство за животна средина и просторно планирање: <https://www.moepp.gov.mk/mk-MK/regulativa/upravuvanje-so-otpadot>

6. РАМКА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ

Во повеќето општества, вклучително и во Северна Македонија, жените имаат клучна улога во секојдневното управување со домаќинствата, а со тоа и на отпадот (и неговата евентуална селекција), затоа што тие најчесто се одговорни за купување, готвење и за чистење во домот. Ова значи дека нивните однесувања и одлуки директно влијаат врз количеството, составот и начинот на отстранување на отпадот, вклучително и на домашниот текстилен отпад. Од друга страна, жените често се недоволно застапени во донесувањето на политиките и управувањето со системите за отпад, кои најчесто се предводени од мажи. Овој јаз помеѓу практичната одговорност и политичката моќ создава ризик од занемарување на нивните потреби и искуства.

Во формалниот сектор (јавни претпријатија за чистота, приватни компании), жените најчесто работат на пониски позиции (селекција, административна поддршка), додека на управувачките и на техничките позиции доминираат мажи. Во 159 јавни комунални претпријатија, колку што се евиденирани во државата, во комунални дејности вработени се 9.863 лица од кои 81,94 % мажи и 18,06 %¹¹ жени, што ги прави овие претпријатија во јавниот сектор со најголемо учество на мажи во работната сила. Просечната возраст во ЈП е 49,3 години, што е највисока меѓу типовите институции. Во неформалниот сектор (собирачи на секундарни сировини), жените се особено ранливи – често работат без заштита, без формален договор и во услови со здравствени ризици.

Ова ја потенцира потребата системите за управување со отпад да бидат родово одговорни, за да обезбедат фер услови за работа и можности за напредување.

Текстилната индустрија, пак, е една од ретките што обезбедува масовна вработеност за жени со пониско формално образование. Над 80 % од работната сила се жени, најчесто на позиции со ниски примања, ограничена сигурност и малку можности за напредување.

¹¹ Годишен извештај од Регистарот на вработени во јавниот сектор за 2023 (податок заклучно со 31.12.2023)

Жените во текстилот во просек заработуваат значително под просечната национална плата. Во јануари 2025 година просечната исплатена нето-плата на национално ниво изнесува 43.050 МКД, додека таа во областите производство на облека изнесува 28.053 МКД¹². Во пракса, често има прекувремени часови без соодветна компензација. Правата постојат на хартија, но во реалноста жените се соочуваат со страв од отпуштања или намалување на работни часови при користење породилно отсуство. Ова значи дека економската зависност на голем број жени е врзана токму за индустрија која сама по себе е ранлива и подложна на глобални пазарни промени.

Од друга страна, текстилната индустрија е меѓу најголемите генератори на отпад и тоа во вид на индустриски остатоци како што се исечоци, непродадени серии, дефектна стока и како постпотрошувачки отпад, односно облека и текстил од домаќинствата. Во Северна Македонија најголем дел од овој отпад завршува на депонии поради слабо развиени системи за селекција, недоволен капацитет за рециклирање и ограничени иницијативи за повторна употреба. Ова создава сериозен еколошки товар: емисии на метан од депонии, загадување на почвата и на водата од бои и хемикалии, како и губење на потенцијални суровини.

Жените се директно погодени од недостигот на системи за управување со отпад, бидејќи:

- Работат во фабрики каде што значаен дел од трудот се сведува на производство што делумно завршува како отпад.
- Се изложени на хемиски материи и прашина при сечење и третирање на материјали без адекватна заштита, што има последици врз нивното здравје.

Како што назначивме претходно, традиционалните родови улоги ги ставаат жените во прв план како одговорни за купување, перење и за исфрлање текстилни производи. Тоа значи дека тие имаат директно влијание врз количината и начинот на отстранување на текстилниот отпад во домаќинствата.

Од друга страна, жените во Северна Македонија не се само работнички во текстилната индустрија – тие сè почесто се јавуваат и како сопственички и раководителки на мали и на средни претпријатија (МСП) во овој сектор и имаат клучна улога во воведувањето на одржливи и зелени практики во текстилното производство¹³. Тие сè почесто управуваат со мали и со средни претпријатија каде што може директно да влијаат врз начинот на користење ресурси, изборот на материјали и управувањето со отпадот и на тој начин може да бидат клучни чинителки во преминот кон циркуларна економија, бидејќи поседуваат потенцијал и можност да воведат одржливи практики – како повторна употреба на материјали, енергетска ефикасност и намалување на отпадот – со што ќе придонесат за позелена и поконкурентна економија.

Примената на циркуларни практики (реупотреба, рециклирање, поправка) отвора нови можности за работа, собирање, селекција, поправка на облека, дизајн со рециклирани материјали. Ако овие политики се родово чувствителни, тие може да создадат зелени работни места за жени, наместо индустријата да продолжи со ниско платена, непријавена работа.

Усогласувањето со европските директиви мерките може да се искористат и како социјални алатки за подобрување на женската економска положба преку создавање пристojни работни места во новиот систем. Без родово перспектива, реформите во управувањето со отпад ризикуваат да ја продолжат маргинализацијата на жените: тие ќе останат евтина работна сила во производство, а новите зелени работни места ќе одат кај мажите. Доколку се примени родовата перспектива, текстилниот сектор може да

¹² Државен завод за статистика, chrome-extension://efaidnbmnnnbpcajpgclefindmkaj/https://www.stat.gov.mk/pdf/2025/4.1.25.27_mk.pdf

¹³ Guidelines for Fostering Green Transition of Women-Led SME Working in the Textile Sector, Tamara Jovanov Apasieva, University Goce Delcev – Stip, UNDP N. Macedonia 2025

стане пример за „зелена и правична транзиција“ – каде што се намалува загадувањето, се создаваат квалитетни работни места за жени и се подобруваат општествените услови.

Примената на циркуларни модели (реупотреба, поправка, рециклирање) отвора можности за нови работни места и претприемништво. Ако се осмислат со родова перспектива, овие програми може:

- Да создадат прилични и добро платени работни места за жени во селекција, дизајн и повторна употреба;
- Да го охрабрат женското претприемништво во зелени бизниси (втора рака облека, поправка на текстил, рециклирани материјали);
- Да го засилат гласот на жените во политиките за одржливост, обезбедувајќи еднаков пристап до обуки, грантови и субвенции.

Во ЕУ постојат бројни примери за вклучување на жените во процесите на циркуларната економија.

Во Шведска, јавните претпријатија за управување со отпад (како „Retuna Recycling Mall¹⁴“) комбинираат собирање, поправка и препродажба на текстил и на апарати. Во овие центри, жените често се ангажирани не само во продажба и поправка туку и во менаџерски позиции, благодарение на активните политики за родов баланс. Тоа значи дека отпадот се користи како можност за вработување на жени во зелени бизниси и во креативни индустрии.

Во неколку германски покраини постојат социјални претпријатија (на пр. „FAIRwertung¹⁵“) кои собираат втора рака облека. Овие иницијативи:

- Вработуваат жени мигрантки и жртви на семејно насилство, давајќи им финансиска независност;
- Ги интегрираат жените во формалниот пазар преку обуки за кроење, поправка и за продажба.

Со тоа, системите за отпад стануваат инструмент за родова инклузија и за социјална правда.

Шпанија има програми финансирани преку ЕУ-фондови што поддржуваат жени претприемачки во циркуларната економија. Особено во Каталонија, жени водат иницијативи за поправка на облека и создавање модни брендови од рециклирани материјали. Овие програми обезбедуваат и менторство и субвенции со цел да се зголеми учеството на жените во зелената транзиција.

Неколку италијански градови (на пр. Милано) имаат проекти за формализација на собирачите на отпад, со посебен акцент на жените од ромските заедници. Преку програми за вработување и обуки, тие добиваат стабилна работа во селекција и рециклирање, што ја намалува нивната маргинализација и создава инклузивни отпадни системи.

Во Хелсинки, програмите за „зелени иновации“ вклучуваат критериуми за родова еднаквост при финансирање. Стартапи водени од жени кои се занимаваат со рециклирање на текстил или развој на биоразградливи материјали имаат предност во одредени конкурси. Ова ја покажува врската меѓу иновации, отпад и родова политика.

Социјалните претпријатија можат да бидат модел и да се комбинира управување со текстилен отпад со создавање работни места за жени во ранливи групи.

Јавните набавки и субвенциите може да содржат услови за родов баланс, како во Финска.

Центри за поправка и реупотреба може да се користат како инкубатори за женски претприемачки идеи.

¹⁴ <https://www.retuna.se/english>

¹⁵ <https://fairwertung.de/>

7. КЛУЧНИ НАОДИ ОД АНАЛИЗАТА

Во Република Северна Македонија, управувањето со текстилниот отпад се соочува со сериозни системски предизвици што се одразуваат на сите чинители – државни институции, општини, јавни претпријатија, компании, граѓански организации и на граѓаните. Законската рамка е фрагментирана и често нејасна, што создава простор за недоследна примена и недостаток на координација меѓу институциите. Министерството за животна средина и просторно планирање е под постојан притисок да ја усогласи национална регулатива со ЕУ-директивите, но ограничените финансии и капацитети го отежнуваат спроведувањето. Недоволниот број инспектори, недостапната инфраструктура и слабиот мониторинг ја отежнуваат контролата на спроведувањето на законите на терен, особено во текстилниот сектор.

Општините често немаат доволно капацитети, ниту доволно техничка и финансиска поддршка за да воспостават локални системи за собирање, селекција и за преработка на текстилниот отпад. Недостатокот на регионални центри и специјализирана опрема, како и недоволната координација со јавните претпријатија и со приватниот сектор, го ограничуваат ефикасното функционирање на системот. Јавната свест и мотивацијата за селекција на текстил е ниска, делумно поради недоверба дека собраниот отпад ќе биде соодветно обработен.

Компаниите, производителите и продавачите, се соочуваат со дополнителни предизвици по воведувањето на системот за проширена одговорност на производителите. Малите и средните компании имаат ограничени ресурси, логистиката е слабо развиена, а пазарот за рециклиран текстил е недоволен. Дел од отпадот завршува во неформалните канали, што создава нерамноправни услови за оние компании што сакаат да работат законски. Сепак, постојат можности за иновативни и циркуларни модели, социјални претпријатија и зелени работни места, особено со поддршка од донаторски и ЕУ-фондови.

Граѓанските организации се соочуваат со финансиски и со институционални ограничувања, недостиг на стабилно финансирање и ограничена правна рамка за нивната улога. Сепак, тие имаат потенцијал да придонесат преку едукација, мониторинг, организирање акции за собирање отпад и создавање партнерства со општини и со компании. Граѓаните, од своја страна, имаат ограничени можности за одвојување на текстилот и учество во циркуларни практики, но се клучни за успехот на системот преку промена на навиките, поддршка на второпазарни иницијативи и активно учество во локални акции.

Донаторите, како ЕУ-фондовите, УНДП и други програми, играат значајна улога во обезбедувањето ресурси за долгорочни и за пилот-проекти, развој на инфраструктура, едукација, техничка помош и поддршка за граѓанските организации и за компаниите. Финансирањето од надворешни извори е критично за надминување на ограничените локални и државни буџети и за поттикнување на иновации и циркуларни модели.

Неправилното собирање и депонирање може да предизвика загадување на водите, почвата и на воздухот, што директно влијае врз здравјето на населението. Затоа, овој сегмент не смее да се гледа само како техничка услуга туку како интегриран систем

што ги поврзува јавната хигиена, здравствената заштита и заштитата на животната средина.

Северна Македонија во последните години го зајакна нормативниот дел на управувањето со отпад. И покрај тоа, општините се соочуваат со сериозни предизвици. Прво, повеќето немаат доволни финансиски средства за да инвестираат во современи системи за селекција, рециклирање или енергетско искористување на отпадот. Второ, инфраструктурата често е застарена, голем број депонии не ги исполнуваат еколошките стандарди, а селекцијата на отпад на извор е сè уште слабо застапена. Трето, капацитетите на јавните комунални претпријатија се ограничени и најчесто се сведуваат на минимално собирање и транспорт без развиени дополнителни услуги.

Друг проблем е ниското ниво на јавна свест и вклученост. Иако законодавната рамка ги предвидува сите потребни алатки, граѓаните сè уште недоволно учествуваат во системот на селекција и рециклирање. Дел од причината е во недоволната едукација и промоција, а дел во тоа што инфраструктурата за селективно собирање е ограничена или недостапна. Дополнително, граѓаните се свесни дека и покрај селекцијата, на крај отпадот завршува на исто место и тоа влијае демотивирачки за селекција.

Позитивен аспект е што некои општини започнуваат со воспоставување на пилот-проекти за селекција на отпад, воведуваат посебни контејнери за стакло, пластика и хартија или соработуваат со приватниот сектор за собирање на текстилен и на електронски отпад. Иако овие примери се ограничени и најчесто врзани за донаторска поддршка, тие претставуваат добра основа за натамошно ширење и системско решавање на проблемот.

За да се подобри состојбата, неопходно е јакнење на јавните комунални претпријатија преку инвестиции во нова инфраструктура, воспоставување регионални системи за управување со отпад наместо раздробени локални решенија, како и активно вклучување на приватниот сектор и на граѓаните. Само преку ваков интегриран пристап, општините ќе можат да ја исполнат својата законска улога и да го трансформираат управувањето со отпад од базична услуга во вистински двигател на циркуларна економија и одржлив локален развој.

Меѓуинституционалната соработка на хартија функционира, но во пракса не е на посакуваното ниво, јавните претпријатија претставуваат главен извор на податоци за отпадот. Сепак, иако постојат национални стратегии или акциски планови за управување со отпад, има недоволно конкретни мерки за систематско намалување на негативните ефекти од текстилниот отпад, а уште помалку нивна имплементација. Голем дел од средствата на општините и на јавните претпријатија се насочени кон собирање на отпадот, што го прави системот скап и со ограничена можност за инвестирање во рециклирање.

Како можно решение се гледа изградбата на регионални депонии и развојот на системи за селекција и обработка на текстилот. Исто така, постои значителен потенцијал за отворање „зелени работни места“ преку рециклирање и повторна употреба на текстилниот отпад. Иако во Македонија количините на текстилен отпад не се големи, системот е сè уште финансиски неисплатлив и обременет со високи трошоци.

Дополнително, наодите покажуваат дека и покрај растечкиот интерес за инклузивност и одржлив развој, родовиот аспект воопшто не се зема предвид во процесите на планирање, имплементација и евалуација на политиките и активностите поврзани со управувањето со текстилниот отпад во Република Северна Македонија. Во анализираните податоци и одговорите од институциите, општините и јавните комунални претпријатија, не се идентификувани механизми или индикатори што ги разгледуваат родовите разлики во пристапот, учеството или во влијанието на овие процеси. Ова укажува на системски недостаток на родова перспектива, што резултира со тоа што жените, иако се доминантно застапени во текстилната индустрија и често директно

засегнати од отпадните текови, остануваат маргинализирани во донесувањето одлуки, во политиките за управување со отпад и во можностите за економско учество во циркуларната економија. Вклучувањето на родовата димензија би овозможило посеопфатен и поефикасен пристап, усогласен со европските стандарди за еднаквост и одржлив развој.

7.1. НАОДИ ОД АНАЛИЗАТА ПО КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ

7.1.1. ОПШТИНИ И ЈАВНИ КОМУНАЛНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА

На ниво на политики и согласно податоците од Министерството за животна средина и просторно планирање, само 14¹⁶ од 81 општина во Македонија имаат изготвено локални еколошки акциски планови (ЛЕАП). Општините во Македонија се основачи на јавните претпријатија, чиј фокус е управувањето со отпад. Правно, тие можат да им наложат на претпријатијата да ги спроведуваат законските мерки, но реално, мерките се неосстварливи заради непостоечките капацитети и непланирањето финансиски средства за овие намени.

Јавните претпријатија ја имаат клучната улога во системот за управување со отпад, но кога станува збор за текстилниот отпад, тие се соочуваат со бројни пречки што го отежнуваат воспоставувањето ефикасен систем. Најголем предизвик е тоа што за текстилниот отпад нема развиен систем за селекција и рециклирање, па јавните претпријатија најчесто го третираат како обичен комунален отпад.

Од анализираните податоци добиени од општините и јавните комунални претпријатија произлегува дека постои недоволна институционална координација меѓу општините и јавните претпријатија, чии основачи се самите општини. Оваа состојба е особено загрижувачка ако се има предвид дека јавните претпријатија имаат законска обврска редовно да доставуваат квартални извештаи до општините. Па така, податоците покажуваат дека од 47 ЈП што одговориле на прашањата, 23 ЈП (односно 48 %) имаат склучено договори со колективни постапувачи за посебни текови на отпад („Пакомак“ за амбалажен отпад, „Елколект“, „Нула отпад“ и други). Ова е 31 % од вкупниот број на ЈП во земјата. Од овие 23 ЈП, според информациите добиени од нив, во 21 се собира

Јавни претпријатија што имаат склучено договори со колективни постапувачи за различни типови отпад

16 <https://shorturl.at/VzZXR>

посебно текстилниот отпад, а само 4 ЈП пријавиле дека имаат склучено договори со колективен постапувач за собирање текстилен отпад.

За разлика од информациите добиени од јавните комунални претпријатија, податоците обезбедени од општините покажуваат поинаква слика за состојбата со управувањето со текстилниот отпад на локално ниво. Од вкупно 80 општини во државата, 53 општини (односно 66 %) одговориле на прашалникот доставен во рамките на спроведената анализа.

Од овие општини, 27 изјавиле дека на нивните територии не се врши посебно собирање на текстилен отпад или дека не располагаат со податоци за ваква активност. Овој факт укажува на значителен недостаток на системско следење и евиденција, како и на отсуство на конкретни механизми за имплементација на законските обврски поврзани со посебните текови на отпад. Соработката меѓу општините и јавните претпријатија се одвива без јасни стандарди и процедури, а хоризонталната координација е слаба. Не е јасно кој е одговорен да склучува договори со колективни постапувачи со посебните текови на отпад. Од добиените информации од терен, има различни одговори од општините и ЈП. Во некои случаи дури, ЈП немаат информации дека општината склучила договор со колективен постапувач.

Само 12 општини имаат склучено договори со колективни постапувачи што управуваат со текстилен отпад, меѓу кои најчесто се појавуваат „Тексомак ДОО Скопје“ и „Еко Текс Гроуп ДОО Скопје“. Овие договори овозможуваат воспоставување формален систем за собирање, транспорт и преработка на отпадниот текстил, но нивната примена сè уште е ограничена на мал број општини.

Покрај тоа, 27 општини имаат склучено договори со колективни постапувачи за други посебни текови на отпад, како што се „Пакомак“ (за амбалажен отпад), „Елколект“ (за електронски и електричен отпад) и „Нула отпад“. Ова укажува дека системите за управување со посебни текови на отпад се во одреден степен развиени, но текстилот сè уште останува на маргините на овој процес.

Посебно загрижувачки е фактот што само во шест општини колективните постапувачи поставиле сопствени садови за собирање текстилен отпад. Оваа бројка е исклучително ниска во однос на националните потреби и на законските цели за воспоставување инфраструктура за селективно собирање. Недоволното присуство на вакви садови директно го ограничува учеството на граѓаните во системот и го намалува обемот на

текстил што може да се рециклира или повторно да се употреби. Ниту една општина нема собирен центар за текстилен отпад.

Согласно собраните и анализирани податоци, се идентификувани следните клучни предизвици:

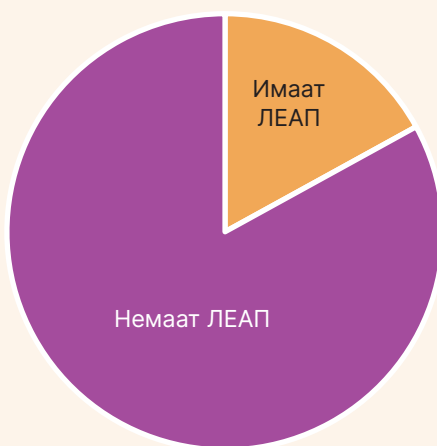
1. Реализација и координација

- Само три општини (Охрид, Центар, Гази Баба) се во постапка за отворање собирни центри за текстил и гуми;
- Повеќе од 1/3 од општините имаат договори со приватни компании за електронски отпад и амбалажа и околу 15 % за текстил;
- Недостига координација помеѓу општините и јавните претпријатија – не е јасно кој е надлежен за договори со колективни постапувачи, што создава различни практики и одговори;
- Индустриските општини (Штип, Радовиш, Делчево, Прилеп) генерираат големи количини текстилен отпад без соодветно решение;
- Дел од отпадот завршува во неформалниот сектор преку продажба, донации или пазари за половна облека, што ја отежнува контролата и официјалната статистика;
- Недостигот на инфраструктура за рециклирање ја задржува државата во зависност од депонии.

2. Надзор

- Дел од општините (Битола, Куманово, Аеродром, Винаца, Кочани, Крива Паланка, Пробиштип итн.) вршат инспекциски надзор согласно законите, а некои изрекуваат мерки, најчесто опомени;
- Законот за управување со отпад се применува формално, но слабо се спроведуваат конкретни мерки за текстилен отпад;
- Недостига контрола на интегрираните дозволи и ревидирање на елаборатите на компаниите;
- Погolem дел од општините (83 %) немаат ажуриран ЛЕАП, а тие што имаат не се придржуваат до нив.

Општини што имаат важечки ЛЕАП

3. Капацитети и ресурси на општините

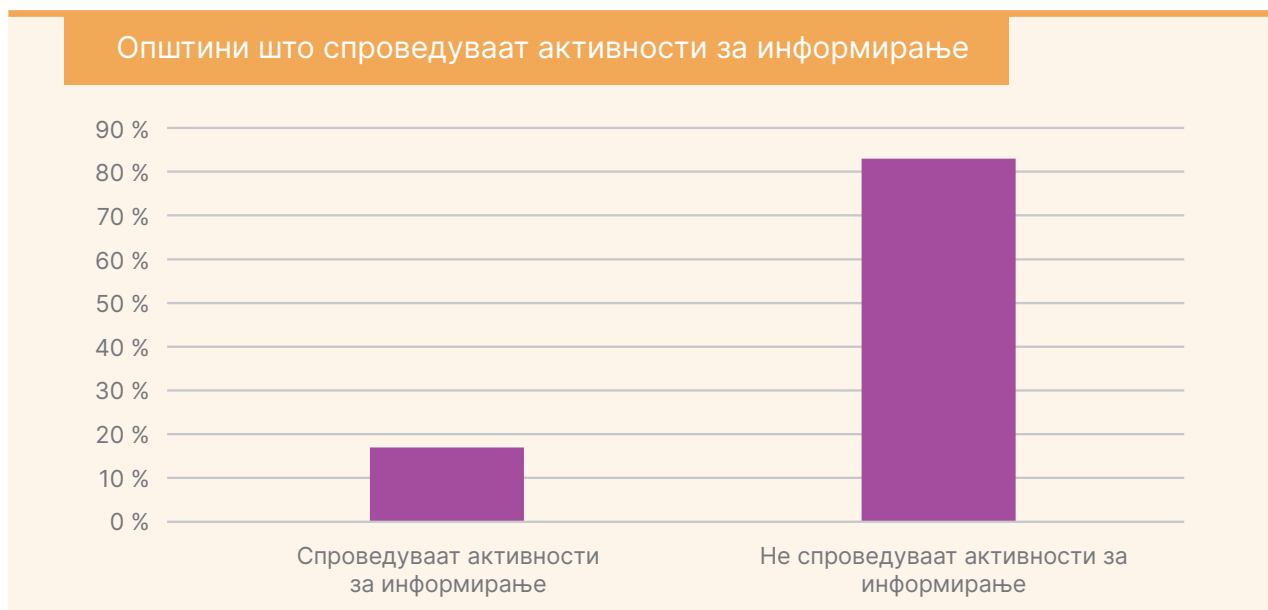
- Сите општини имаат одделение за животна средина, но малите рурални немаат доволно стручен кадар или инспектори;
- Недостасуваат обука и специјализирано знаење за постапување со текстилен отпад;
- Општините имаат ограничени буџети и зависност од донаторски и ЕУ-проекти, без долгорочна одржливост.

4. Јавни претпријатија и инфраструктура

- Комуналните претпријатија собираат мешан отпад, без посебни контејнери или возила за текстил;
- Нема спроведено сеопфатен систем за редовно собирање, селекција или за реупотреба на текстилен отпад. Тоа е оставено на свеста на граѓаните и на спорадични граѓански иницијативи;
- Недостигаат центри за привремено складирање и национални постројки за индустриско рециклирање;
- Финансиските ограничувања и ниската економска исплатливост ја демотивираат понатамошната инвестиција во оваа област.

5. Јавна информираност и учество

- Само 11 од 65 општини или 17 % од општините спроведуваат активности за информирање на јавноста (веб-страници, кампањи, летоци, теренски инспектори);
- Недоволната јавна едукација за селекција на текстилен отпад придонесува за ниска стапка на одвојување на текстилниот отпад;
- Постојана недоверба кај граѓаните – тие сметаат дека по собирањето, отпадот повторно се меша.

7.1.2. МИНИСТЕРСТВА И ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР

Истражувањето покажа дека меѓуинституционалната соработка во областа на управувањето со текстилен отпад е недоволно развиена и често сведена на формални механизми без вистинска оперативна моќ. Општините бараат повеќе поддршка и насоки од Министерството за животна средина, но честопати не ја добиваат навреме или во доволна мера.

Во однос на другите министерства, координацијата со Министерството за финансии е ограничена, иако тоа е клучно за обезбедување субвенции и фондови, а постојат и преклопувања со Министерството за економија во делот на индустриските политики и екостандардите.

Со инспекторатите, проблемот е недостиг на капацитети, мал број инспектори и ад хок контроли кои не овозможуваат систематски надзор. Консултациите со ГО најчесто се декларативни, а нивните предлози и пилот-решенија ретко се инкорпорираат во државните политики.

Иако постои законска рамка за дополнителни текови на отпад, имплементацијата во делот на текстилот е речиси симболична. Недостатокот на инфраструктура, ограничениот јавна свест и финансискиот товар за фирмите го одложуваат системското воспоставување на колективни шеми за текстил. Денес, најголемиот дел од текстилниот отпад завршува во комуналниот систем или на депонии, а сосема мал дел се согорува во системот на компанијата „Титан“, а официјални и детални податоци за количините на рециклиран и повторно употребен текстил сè уште недостасуваат.

Клучните предизвици на **национално ниво** се:

1. Правна и регулативна рамка

- Постојат фрагментирани закони и подзаконски акти кои не се секогаш усогласени, што создава правна нејаснотија;
- Министерството работи на усогласување со ЕУ-директиви, што бара време и дополнителни ресурси;
- Мерките од акциските планови, вклучително и воспоставувањето собирни центри за текстилен отпад, не се спроведуваат на терен.

2. Капацитети и ресурси

- Ограничени финансиски средства;
- Многу активности зависат од донатори и меѓународни проекти;
- Недостаток на кадар и стручни лица во секторот за отпад и во циркуларната економија;
- Слаба инспекциска контрола поради ограничен број инспектори и недостиг на ресурси.

3. Координација и соработка

- Слаба меѓуинституционална координација, повеќе институции се вклучени без јасна распределба на надлежности;
- Недоволни и формални механизми за соработка;
- Општините често немаат капацитет или поддршка за доследна примена на обврските;
- Слаба врска со приватниот сектор, особено со текстилната индустрија, и недостиг на стимули за одговорно управување со отпадот.

4. Недостаток на информации и инфраструктура

- Недостаток на точна статистика за генериран и обработен текстилен отпад, што го отежнува планирањето;
- Мерката „собири центри за текстилен отпад“ е дел од Националната стратегија, но се соочува со бавна и ограничена имплементација;
- Системот за проширена одговорност на производителите (ПОП) за текстил е недо-развиен во споредба со други сектори (амбалажа, електронски отпад).

7.1.3. ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Граѓанските организации имаат значаен, но сè уште недоволно искористен потенцијал во системот за управување со текстилниот отпад. Тие можат да бидат клучен посредник меѓу граѓаните, општините и индустријата бидејќи располагаат со искуство во мобилизирање на локалните заедници и со доверба кај населението. Од стотина ГО регистрирани како еколошки организации, 25 – 40 се активни, а останатите немаат никакви активности. Дваесетина од овие се локални ГО, кои се занимаваат со решавање на конкретни еколошки локални проблеми. Само неколку организации го третираат текстилниот отпад, како посебен вид отпад во своите активности. Преку своите активности, ГО може да овозможат донација и повторна употреба на облека, да организираат едукативни кампањи за правилна селекција и да придонесат за поставување и одржување на контејнери за текстилен отпад. Дополнително, тие можат да ја поттикнат транспарентноста и да обезбедат следење на тоа како се применуваат политиките на локално и на национално ниво. Со систематска поддршка и подобра интеграција во креирањето и во спроведувањето на политиките, ГО би можеле да прераснат во клучен фактор за развој на одржливи модели за рециклирање и за повторна употреба на текстилот.

Клучни предизвици:

1. Финансии и поддршка

- ГО зависат од краткорочни донаторски и ЕУ-проекти;
- Активностите често престануваат по завршувањето на финансирањето;
- Недостаток на државна или општинска поддршка. Националните и локалните институции ретко обезбедуваат средства за ГО за управување со отпад.

2. Законска рамка и учество во политики

- Улогата на ГО не е доволно дефинирана во законите, вклучително и во оние за управување со отпад;
- Вклученоста во креирање политики е слаба – консултациите често се формални и без реално земање предвид на нивните предлози.

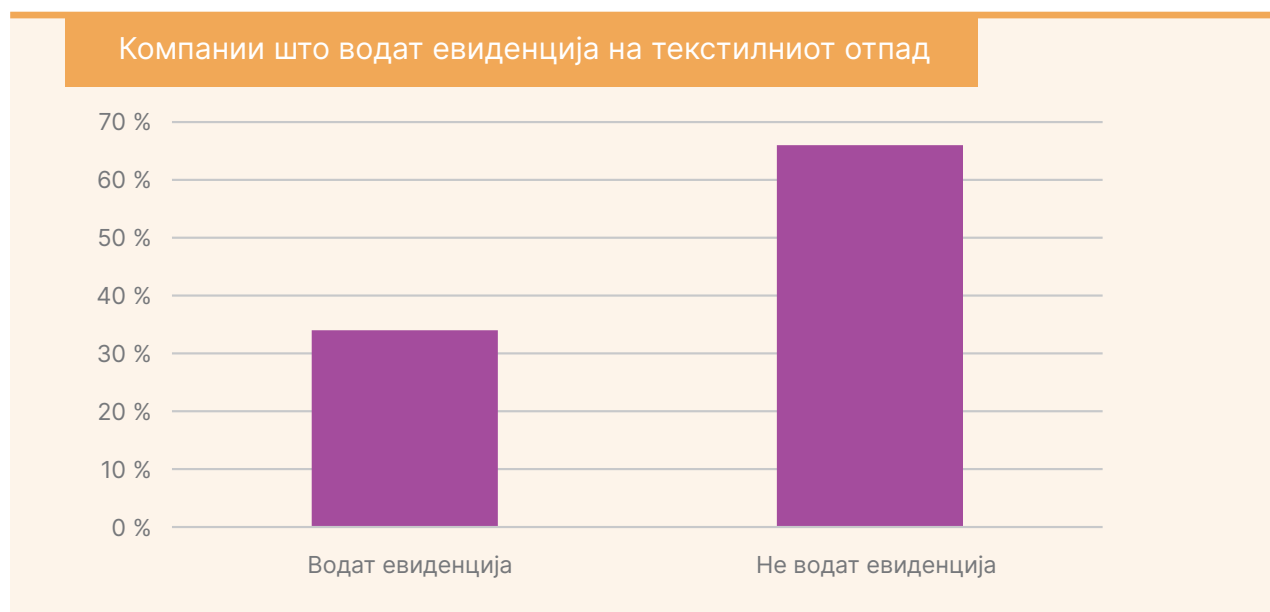
3. Капацитети и инфраструктура

- Недостиг на стручни лица, возила, складишта и директни врски со компании за рециклирање;
- Недостапност на локации за собирање текстил; потребни се општински дозволи кои се долги и комплицирани;
- Зависност од јавните претпријатија за транспорт и складирање.

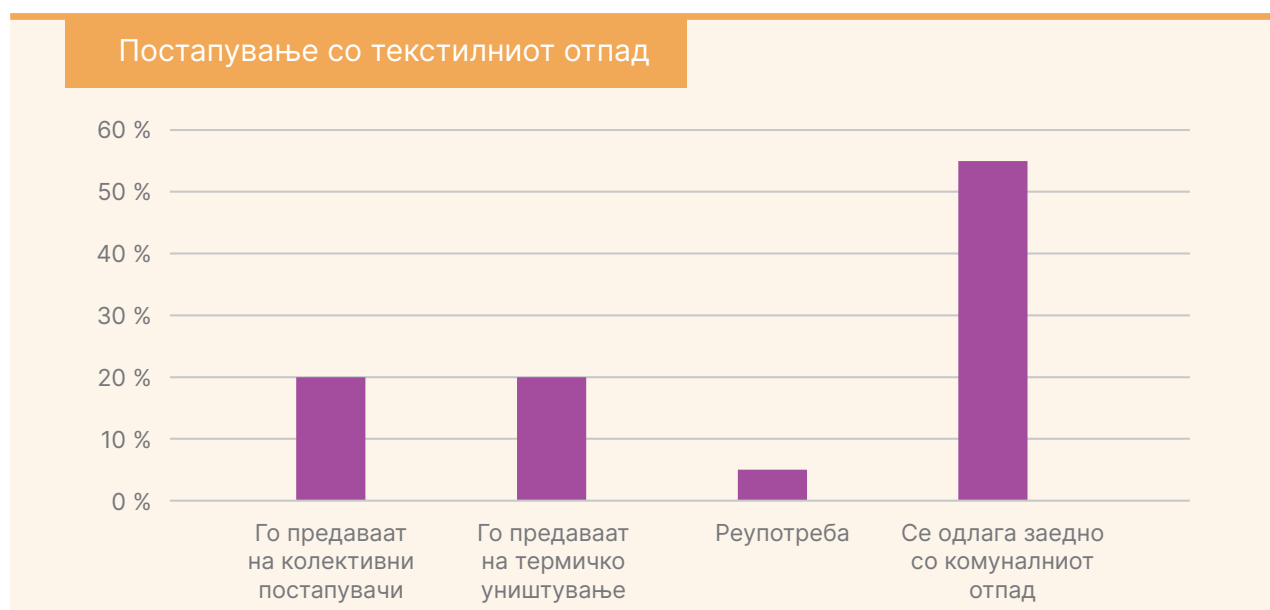
- Конкуренција со неформалниот сектор, каде дел од облеката завршува на пазари за половна облека, што ја намалува количината достапна за ГО.

7.1.4. ТЕКСТИЛНИ КОМПАНИИ

Наодите покажуваат дека две третини од компаниите (66 %) водат евиденција за текстилниот отпад, додека останатите 34 % не водат.

Дел од компаниите (20 %) го предаваат на колективни постапувачи, дел на термичко уништување во „Титан“, сосема мал дел (помалку од 5 %) се реупотребува, додека најголем дел (55 %) се исфрла заедно со комуналниот отпад.

Вкупно 50 % од текстилните компании гледаат корист од рециклирањето и реупотребата, додека дури 66 % не гледаат интерес во соработка со ГО и општини за подобро управување со текстилен отпад. Една од причините е што најголем дел од текстилните компании се базирани на лон производство, каде што правилата се поинакви. Она што останува од увезениот текстил мора да се раздолжи на царина и да се извезе повторно. Доколку компаниите решат да го задржат на тоа плаќаат ДДВ, што според нив, не им е од интерес. Текстилните компании не гледаат голем трошок во управувањето со отпад, но не гледаат ни можност за поголем профит. За негово намалување најчесто применуваат оптимизација на процесот на кроење.

За македонските текстилни фирми, најголемите пречки се **цената, недостатокот од инфраструктура и непостоењето на реален пазар или систем** што ја прави реупотребата/рециклажата одржлива. Законот е на хартија, но условите за негова реална примена на терен (капацитети, логистика, јасни правила) сè уште недостигаат. Македонија има **законска рамка и прави обиди** за создавање систем, но главниот предизвик е практичната имплементација: **инфраструктура, инвестиции и менталитет**. Ако се искористат европските фондови и интересот за одржлива мода, текстилниот отпад може да стане **ресурс, а не проблем**.

Клучни предизвици:

1. Законска рамка и проширена одговорност

- Законите воведуваат проширена одговорност на производителите (ПОП) – компаниите што го пуштаат во промет текстилот мора да плаќаат за собирање, селекција и за рециклирање;
- Подзаконските акти за текстилен отпад се нецелосни или се задоцнети;
- Постојат малку колективни постапувачи кои имаат ограничено покривање, па повеќето компании немаат каде легално да го предадат отпадот.

2. Капацитети и инфраструктура

- Недостаток на контејнери, специјализирани пунктови и локални постројки за индустриска рециклажа – отпадот често се извезува или се меша со комунален отпад;
- Логистиката за собирање и транспорт е слабо развиена, малите компании често мора сами да складираат;
- Недостигаат финансиски капацитет и технички ресурси за дополнителни давачки и за управување со отпад.

3. Финансиски и пазарни предизвици

- Малите и средните фабрики се загрозени од високите трошоци (работна сила, енергија, транспорт) и дополнителните давачки, што ја намалува нивната конкурентност;
- Отпадот од лон производството мора повторно да се извезува, или ако остане во државата за него се плаќа ДДВ;
- Дел од индустријата гледа на новите регулативи како дополнителен товар, што отвора можност за нелојална конкуренција;
- Недостигаат едукација и свест кај бизнисите и потрошувачите за циркуларна економија и одржлива мода;
- Купувачите во Македонија немаат навика да бараат „одржлива мода“, па фирмите немаат пазарна мотивација за циркуларност.

4. Можности за циркуларност и иновации

- Реупотребата на текстилот (upcycling, second-hand пазари) е маргинална, но има потенцијал за развој;
- Традицијата и знаењето во текстилот, поврзувањето со универзитети, школите за дизајн и стартапите создаваат можности за иновативни решенија;
- Глобалните и европските трендови за одржлива мода и за втори пазари отвораат извозни можности и услови за „зелени работни места“ во селекција, рециклажа и во креативна реупотреба;
- Достапни се фондови и програми за зелена транзиција (EY, UNDP, GIZ);
- Вклучување во регионални иницијативи за циркуларна економија на Западен Балкан.

8.

ПРЕПОРАКИ ПО ЧИНТЕЛИ

8.1. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

За унапредување на системот за управување со отпадот, а особено со текстилниот отпад, потребно е националните институции да преземат координирани, стратегиски и долгорочни мерки насочени кон зајакнување на нормативната рамка, институционалните капацитети и на практичната имплементација. Следуваат клучните препораки што произлегуваат од анализата:

1. Законска рамка и регулативи

- Зајакнување и усогласување на законите и подзаконските акти за текстилен отпад;
- Забрзување на процедурата за отворање регионални депонии;
- Доследна имплементација на постојните закони и акциски планови со јасни цели за селекција, повторна употреба и за рециклирање;
- Усогласување со ЕУ-директивите и воспоставување национална стратегија за текстилен отпад;
- Поедноставување на процедурата за раздолжување на отпадот што завршува на депонии;
- Воспоставување процедура за царинење на текстилниот отпад со минимални давачки или нула вредност;
- Рециклирањето да има функција на раздолжување, а не на депонирање;
- Воведување субвенции и даночни олеснувања за компании што инвестираат во рециклирање или во кружна економија;
- Поттикнување на младите преку субвенции за нови бизниси во циркуларната економија;
- Воспоставување јасни стандарди и процедури за собирање и за управување со текстилен отпад, со вклучување на општините и на јавните претпријатија;
- Расчистување на совпаѓањата на надлежностите меѓу министерствата (МЖСПП, Министерство за финансии и Министерство за економија и труд), со јасно дефинирани одговорности.

2. Капацитети и инфраструктура

- Подобрување на инспекцискиот надзор со повеќе обучени инспектори, модернизација на системите за мониторинг и забрзување на лиценцирањето на инспектори за животна средина;
- Развој на рециклажна инфраструктура преку регионални центри, јавно-приватни партнерства и обезбедување специјализирана опрема (контејнери, возила, сортирање) за општините и за јавните претпријатија;

- Создавање национален фонд и обезбедување финансиска поддршка за инфраструктура, проекти и стартапи во циркуларната економија;
- Создавање национален фонд за управување со отпад, финансиран од екотакси, ПОП-системи и ЕУ-фондови;
- Зголемување на бројот и на капацитетите на инспекторите, со премин кон системски контроли наместо ад хок инспекции.

3. Координација и институционални механизми

- Воспоставување координациско тело со учество на сите релевантни актери (институции, општини, ГО, индустрија) со редовни извештаи и заеднички акциски планови за сите релевантни актери;
- Регионално здружување на општините за заеднички капацитети и поттикнување јавно-приватни партнерства;
- Создавање функционален механизам за инкорпорирање на предлозите и пилот-решенијата на граѓанските организации во националните политики;
- Стимулирање на воспоставување колективни шеми за текстил, по примерот на електронскиот отпад и амбалажата.

4. Поддршка, информирање и истражување

- Национални кампањи и вклучување на училиштата и на универзитетите во еко-образование за подигнување на јавната свест за селекција и реупотреба на текстил;
- Поддршка на граѓанските организации и на пилот-проекти за собирање, повторна употреба и донации на текстил;
- Поддршка на истражувања за влијанието на текстилниот отпад врз животната средина и економијата;
- Национална база на податоци и редовни извештаи со индикатори за напредок;
- Воспоставување државен регистар со податоци за собирање, реупотреба и за рециклирање;
- Редовно објавување извештаи со јасни индикатори за напредок;
- Развој на централен систем за евиденција и мониторинг на количини на собран, рециклиран и повторно употребен текстил.

8.2. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ЈАВНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Јавните комунални претпријатија (ЈКП) имаат централна улога во системот за управување со отпадот бидејќи тие се непосредните изведувачи на услугите за собирање, транспорт и за депонирање. За да се обезбеди усогласеност со националните стратегии и со европските стандарди, неопходно е овие институции да ги зајакнат своите технички, организациски и финансиски капацитети.

Во продолжение се дадени клучните препораки што произлегуваат од анализата:

1. Инфраструктура и опрема

- Воведување специјализирани контејнери, возила со одвоени прегради и привремени пунктови за складирање текстил;
- Поддршка на регионална соработка и партнерства за заеднички пунктови за сортирање и транспорт.

2. Финансиска одржливост и соработка

- Развој на модели на соработка со колективни постапувачи и приватни компании;
- Користење на националните и на ЕУ-фондовите за кофинансирање на инфраструктура и активности.

3. Човечки капацитет и обуки

- Обезбедување редовни обуки за вработените за правилно ракување со текстилен отпад и технологии за селекција и за рециклирање.

4. Транспарентност и доверба

- Прикажување јасни извештаи и информации за завршувањето на собраниот текстил во системи за одделна обработка;
- Редовни извештаи, јавни информации и кампањи за подигнување на довербата кај граѓаните;
- Соработка со ГО и социјални претпријатија за донации и за повторна употреба на облека, создавајќи дополнителна општествена вредност.

5. Усогласеност со законите

- Воспоставување јасни протоколи за работа во согласност со Законот за управување со отпад и Законот за посебни текови на отпад, за да се обезбеди отчетност и усогласеност.

8.3. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ОПШТИНИТЕ

Општините претставуваат клучен столб во системот за управување со отпадот бидејќи тие се најблиската институција до граѓаните и имаат директна надлежност за организирање на локалните услуги, вклучително и собирање, селекција и третман на отпадот. За да ја зајакнат својата улога и да придонесат кон постигнување на националните цели и усогласување со европските стандарди, потребно е општините да ги преземат следниве приоритетни мерки:

1. Локални планови и управување со отпад

- Подготовка и усвојување на локални планови за управување со текстилен отпад како дел од плановите за заштита на животната средина;
- Воспоставување собирни центри и контејнери за текстил, како и локални пунктови за селекција пред транспортот кон регионалните центри;
- Регионална соработка со соседни општини за заеднички инфраструктурни решенија;
- Формирање партиципативни тела/комисии за заштита на животна средина со локални експерти, со учество на граѓански организации, бизнис-секторот и на јавни претпријатија;
- Поттикнување партнерства со локални компании за собирање, преработка и повторна употреба на текстил;
- Логистика за собирање преку соработка со приватни компании и со граѓански организации;

- Воспоставување локална евиденција за отпад (вклучително и текстилен), со редовно доставување податоци до МЖСПП.

2. Координација и инспекциски надзор

- Соработка со државни инспектори за контрола на фирмите што создаваат отпад;
- Зголемување на инспекциските контроли и обврска за фирмите да прикажат каде завршува нивниот текстилен отпад;
- Користење дигитални алатки за транспарентност (апликации за пријавување неправилно отстранување на отпадот).

3. Финансиска и техничка поддршка

- Обезбедување техничка и финансиска поддршка за претприемачи и за млади кои развиваат бизниси базирани на кружна економија;
- Подобро користење на локалните буџети и аплицирање за ЕУ-фондови и донаторски фондови за пилот-проекти.

4. Информирање и едукација на јавноста

- Спроведување редовни кампањи за информирање на граѓаните за селекција, рециклирање и за повторна употреба;
- Вклучување на образовни институции, граѓански организации и на локални медиуми во програми за екообразование;
- Организирање акции за собирање текстилен отпад (на пример, двапати годишно) во соработка со ГО и со компании;
- Соработка со локални медиуми за редовна едукација за рециклирање и повторна употреба.

8.4. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА МЕЃУНАРОДНАТА ЗАЕДНИЦА И ЗА ДОНАТОРИТЕ

Меѓународната заедница и донаторите имаат суштинска улога во поддржувањето на реформите во областа на управувањето со отпадот во Република Северна Македонија, особено во делот на усогласување со европското законодавство, воспоставување на циркуларна економија и зајакнување на институционалните капацитети. Со стратешка и долгорочна поддршка, вложување во инфраструктура, зајакнување на локалните капацитети и поддршка за граѓанското општество и иновациите, тие можат да создадат основа за систем кој ќе функционира и по завршувањето на проектите. Ваквата улога е особено значајна бидејќи националните ресурси се ограничени, а предизвиците со текстилниот отпад бараат координиран и мултидимензионален пристап. Врз основа на спроведената анализа, се издвојуваат следните клучни препораки:

1. Финансиска поддршка и фондови

- Финансирање на национални и локални стратегии за управување со текстилен отпад, пилот и долгорочни проекти;
- Воведување фондови за циркуларна економија каде општини, компании и ГО може да аплицираат со проекти;

- Вклучување на академската заедница во анализа на ефектите од донаторските инвестиции;
- Поддршка на социјални претпријатија кои отвораат „зелени работни места“ преку реупотреба на текстил.

2. Инвестирање во инфраструктура и технологии

- Финансирање на регионални центри за селекција и рециклирање;
- Поддршка за опрема на јавните претпријатија (камиони, контејнери, мобилни станици) и иновативни технологии за рециклирање и повторна употреба.

3. Техничка поддршка и капацитети

- Помош за Министерството за животна средина во подготовка на регулативи и усогласување со ЕУ-директиви;
- Зајакнување на инспекциски капацитети (ГИС, мобилни апликации, системи за следење) и обуки за општини, јавни претпријатија и бизниси за современи практики.

4. Јавна свест и едукација

- Финансирање на кампањи, дигитални апликации и програми за едукација на граѓаните и на бизнисите за циркуларна економија;
- Вклучување на ГО и локални заедници во пилот-проекти за реупотреба и рециклирање;
- Обуки за општините и за јавните претпријатија за современи практики на селекција и управување со отпад;
- Програми за едукација на бизнисите и на граѓаните за циркуларна економија.

5. Мониторинг, истражување и одржливост

- Финансирање на систем за национална статистика за отпад со јавен пристап до податоци;
- Поддршка за истражувачки центри и модели за самоодржливи програми (економестоци, симболични такси);
- Поддршка за дигитални апликации за информирање и селекција на отпад.

8.5. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА КОМПАНИИТЕ И ЗА ИНДУСТРИЈАТА

Компаниите и индустрискиот сектор имаат централна улога во трансформацијата кон циркуларна економија и во успешно спроведување на политиките за одржливо управување со отпадот. Тие создаваат голем дел од индустрискиот текстилен отпад, но истовремено имаат можност да влијаат врз дизајнот, материјалите и производните процеси. Со развивање на циркуларни бизнис-модели, компаниите не само што ќе придонесат кон заштита на животната средина туку и ќе станат поконкурентни на европскиот пазар, каде што одржливоста веќе претставува клучен услов за влез и за раст.

За да се постигне системска промена и да се намали влијанието врз животната средина, се препорачува следново:

1. Селекција и управување со отпад

- Воспоставување систем за селекција уште во производствениот процес;
- Внатрешна евиденција за количините, третманот и за дестинацијата на отпадот;
- Почитување на меѓународни стандарди (ISO 14001, EMAS).

2. Производствени процеси и циркуларни модели

- Оптимизација на процесите за намалување на остатоците;
- Производство на облека со подолг животен циклус и лесна за рециклирање;
- Инвестирање во циркуларни модели: поправка, изнајмување, продажба на носена облека, креативна повторна употреба;
- Промоција на екоматеријали и биоразградливи влакна.

3. Соработка и партнерства

- Јавно-приватни партнерства со фабрики и општини за рециклирање на текстил во нов текстил (fiber-to-fiber) и логистика;
- Партнерства со рециклажни компании, индустриски кластери, ГО и со социјални претпријатија за повторна употреба;
- Соработка со иницијативи за редизајн и креативна реупотреба на текстил;
- Соработка со општини и јавни претпријатија за логистика и за транспорт;
- Користење донаторски и државни фондови за зелени инвестиции и за развој на циркуларни модели: поправка, изнајмување и продажба на носена облека;
- Донаторски програми за повторна употреба на облека (во партнерство со ГО и социјални претпријатија).

4. Јавна свест и едукација

- Кампањи за едукација на потрошувачите за одговорна потрошувачка и за рециклирање;
- Креирање бренд вредност преку одржливост и промоција на „зелени“ производи;
- Јавно објавување на екоизвештаи за создаден и за третиран отпад;
- Обука на вработените за селекција и за екоуправување со материјали.

8.6. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНИТЕ

Граѓаните се незаменлив чинител во системот за управување со отпадот. Преку одговорна куповна моќ, селекција и активно учество во локалните иницијативи, тие директно влијаат врз количината на создаден отпад и на неговата повторна употреба или рециклирање. Со мали промени во секојдневните навики, ефектот е значителен – од почисти населби на локално ниво, до намалување на загадувањето и текстилниот отпад на глобално ниво. Во таа насока, клучните препораки за граѓаните се следниве:

1. Одговорна потрошувачка и донации

- Купување квалитетна и долготрајна облека наместо брза мода (fast fashion);
- Усвојување на принципот „купи помалку, користи подолго“;

- Споделување, размена и донаторство на облека преку ГО, хуманитарни организации или специјални контејнери;
- Користење на продавници или онлајн платформи за продажба и за купување на носена облека;
- Креативна реупотреба и редизајн на стара облека во нови производи (торби, перници, крпи);
- Одговорно однесување како потрошувачи при што предност ќе се даде на еколошки иницијативи, вклучително и на социјални претпријатија.

2. Селекција и управување со отпад

- Одвојување на текстилниот отпад од комуналниот, секаде каде што има можност;
- Користење специјални контејнери за облека;
- Учествовање во локални акции за собирање отпад и облека.

3. Едукација и поддршка на иницијативи

- Вклучување во активности на еколошки ГО и граѓански иницијативи;
- Учество во едукативни кампањи и информирање на другите за последиците од текстилниот отпад;
- Едукација на деца и млади за последиците од текстилниот отпад и за одржливи практики.

4. Граѓански притисок и застапување

- Поттикнување подобра инфраструктура за селекција и за собирање отпад преку комуникација со општините;
- Споделување на добрите практики во семејството и во соседството;
- Информирање за влијанието на текстилниот отпад (микропластика, загадување на депонии).

8.7. КЛУЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Граѓанските организации имаат улога во унапредувањето на системот за управување со отпадот во Република Северна Македонија, особено во делот на јавната едукација, застапувањето, мониторингот и на учеството во процесите на креирање политики. Тие уживаат поголема доверба кај граѓаните отколку институциите и претставуваат мост меѓу државата, општините, донаторите и компаниите. Тие можат да експериментираат со нови решенија како производство на нови производи од отпаден текстил, донации и социјални претпријатија и можат значително да придонесат кон практична имплементација на концептот на циркуларна економија за текстилниот и за одржливиот развој.

Врз основа на анализата, се издвојуваат следните клучни препораки:

1. Развој на експертиза и капацитети

- Обука и развој на експертиза во управување со отпад, циркуларна економија и во екоинновации;

- Изградба на административен капацитет за аплицирање и за управување со проекти;
- Независен мониторинг на спроведување на проектите со јасни индикатори.

2. Вмрежување и соработка

- Соработка и размена на добри практики со регионални и европски организации;
- Вмрежување со други ГО, граѓански иницијативи, медиуми и со компании за заеднички проекти и за застапување;
- Партнерства со општини и јавни претпријатија за подобро собирање и третман на отпад.

3. Активности за повторна употреба и рециклирање

- Организирање акции за собирање текстилен отпад и поставување контејнери во партнерство со општини или со компании;
- Управување со социјални претпријатија за повторна употреба на облека (редизајн, донација, препродажба);
- Вклучување на маргинализирани групи (жени, Роми, лица со попреченост) во проекти за рециклирање и за креативна повторна употреба;
- Партнерства со компании за воспоставување циркуларни бизнис-модел.

4. Едукација и информирање на јавноста

- Кампањи за намалување, повторна употреба и за селекција на текстилен отпад;
- Екороботилници во училиштата и заедниците;
- Креирање онлајн ресурси и апликации за информирање на граѓаните каде и како да ја исфрлаат облеката.

5. Вклученост во политики и застапување

- Активно учество во јавни расправи и консултации за закони и стратегии;
- Подготовка на јавни политики и на анализи за потребите од реформа во системот за отпад.

9.

ДОБРИ ПРИМЕРИ И ПРАКТИКИ ШТО БИ ГО НАМАЛИЛЕ ТЕКСТИЛНИОТ ОТПАД

Рециклирањето и реупотребата претставуваат најзначајни механизми за одржливо управување со ресурсите и заштита на животната средина. Со повторна употреба и преработка на отпадните материјали се намалува притисокот врз природните ресурси, се заштедува енергија и се намалува количеството отпад што завршува на депонии. Тоа значи дека преку рециклирање и реупотреба се постигнува двоен ефект – од една страна се намалуваат трошоците за управување со отпад, а од друга страна се поттикнува циркуларната економија, која создава нови можности за вработување и економски развој.

Рециклирањето има клучна улога, особено во контекст на текстилниот отпад. Текстилот често содржи материјали кои се тешко разградливи и кои предизвикуваат сериозни еколошки проблеми ако завршат на депонија. Со неговото селектирање и со рециклирање се намалува загадувањето, се заштедуваат сировини како памук и полиестер, а се создава и простор за нови зелени индустрии. Дополнително, рециклирањето на текстилот ја зголемува јавната свест за одговорно однесување и придонесува кон создавање поодржливи заедници.

Сепак, состојбата на терен покажува дека практично нула или многу мал дел од текстилниот отпад се рециклира на индустриско ниво. Постои потенцијал да се користи како алтернативно гориво во цементарниците („Refuse-Derived Fuel“), но ова е во фаза на тестирање/пилотирање и сè уште не е масовно. Одредени компании експериментираат со изолациски материјали од текстилен отпад, но тоа е во многу ограничен обем.

Многу поголема, иако не е на задоволително ниво, е реупотребата на текстилниот отпад. Повторната употреба претставува уште еден клучен пристап за одржливо управување со ресурсите, што ја надополнува важноста на рециклирањето. Наместо материјалите веднаш да завршат во отпад, преку повторна употреба им се продолжува животниот циклус и се намалува потребата за производство на нови производи. На тој начин се штедат сировини, се намалува енергијата потребна за производство и се избегнува создавање дополнителен отпад. Реупотребата, исто така, има силна социјална димензија, дел од производите, особено текстилот, може да се донираат или да се препродадат, што им овозможува пристап до облека и до основни потреби на оние со пониски примања.

Кога станува збор за текстилниот отпад, реупотребата е особено важна бидејќи голем дел од облеката што се фрла е сè уште функционална и употреблива. Со воспоставување системи за донација, размена и секундарна продажба, може да се намали количината текстил што завршува на депонии, а истовремено да се поттикне циркуларната економија. Покрај тоа, реупотребата ја зголемува свеста кај граѓаните за одговорно однесување и ги поттикнува да развиваат навики на селекција и свесна потрошувачка, што придонесува кон почисто опкружување и поодржливи заедници.

Постојат неколку позитивни индивидуални пилот-проекти:

- Во Штип, преку проект на Фондација за развој на локалната заедница, се реупотребуваат 6 тони текстилен отпад годишно за полнење перници;
- М-акустик, панели за акустична изолација.

- Социјалното претпријатие Бутик „Копче“ (Црвен крст – Скопје) овозможува донирање и втор живот на облеката;
- ГО и мали иницијативи („Второ Азно“, студентски модни работилници) ја промовираат повторната употреба во мал обем;
- Домаќинства: Дел од граѓаните донираат во контејнери за износени алишта или разменуваат/продаваат преку онлајн платформи;
- Компанијата „ЛДС Продакшн“ – Штип која изработува наддушеци, користи остатоци од сунѓер, ги преработува и ги користи во своето производство.

